

EUROPOS SAJUNGOS VARTOTOJŲ TEISIŲ APSAUGA IR LIETUVOS TEISĖ

Dr. Pavelas Raveluševičius

Europos teisės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės
Gedimino pr. 56, 2685 Vilnius
Telefonas 861001379
Elektroninis paštas pravls@www.euro.lt

Pateikta 2003 m. birželio 13 d.

Parengta spausdinti 2003 m. spalio 13 d.

Recenzavo Europos teisės departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Europos Sąjungos materialinės teisės skyriaus vedėja dr. Skirgailė Žalimienė ir Vilniaus universiteto Teisės fakulteto docentė dr. Danutė Jočienė

S a n t r a u k a

Lyginant Europos Sąjungos vartotojų teisių politiką su kitomis Europos Sąjungos politikomis, galima teigti, kad Europos Sąjungos vartotojų apsaugos teisė turi jau nusistovėjusias teises kategorijas. Ji tapo viena iš ypač plėtojamų teisės politikų Europos Sąjungoje. Tarp pagrindinių jos krypčių yra dvi civilinės teisės kategorijos: sutartis ir deliktas. Tačiau Europos Sąjungos teisės reikalavimai jas skirsto ir apibrėžia savaip: klaidinanti reklama, vartotojų kreditai, nesąžiningos sutarties sąlygos, kainų žymėjimas, užsakytos kelionės, sutartys, dėl kurių derėtasi už verslo patalpų ribų, nuosavybė, padalyta pagal naudojimosi laiką, atsakomybė už nekokybišką ir nesaugią produkciją, nuotolinės prekybos, vartojimo, pirkimo-pardavimo sutartys. Minėtas teises kategorijas lyginant su Lietuvos Respublikos įstatymais ganėtinai sunku nustatyti atitikties santykį. Šį darbą gali palengvinti aiškiai apibrėžtas pats vartotojų teisių apsaugos principas. Jį nustatyti yra pagrindinis straipsnio tikslas. Kitų valstybių teisės šaltiniai šiame straipsnyje bus nagrinėjami kartu su Lietuvos Respublikos teisės šaltiniais. Bus atsižvelgta į Vokietijos, Austrijos ir Lenkijos teisę ir dėl to kilusius teisės sistemos struktūrinius sutrikimus. Straipsnyje aptariama Europos Sąjungos direktyva dėl nesąžiningų sutarties sąlygų (93/13) ir jos perėmimas į Lietuvos Respublikos nacionalinės teisės šaltinius (Civilinį kodeksą ir Vartotojų teisių gynimo įstatymą). Kartu bus atsižvelgta į perimtų teisės normų taikymo praktiką. Straipsnio pabaigoje pateikiamos išvados.

Vartotojų teisių apsaugos politikos teorinis pagrindas

Tarp reikšmingiausių vartotojų teisių apsaugos teorijų reikia išskirti „invisible hand“ teoriją. Ekonominės rinkos funkcijos apibrėžiant vartojimo sąlygas buvo išskiriamos tokia prasme: „people of the same trade seldom meet together, even for merriment and diversion, but the conversation ends in a conspiracy against the public, or in some contrivance to raise prices“ [1]. Vartotojo interesai saugomi taikant „invisible hand“ metodą: „it is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker that we expect our dinner, but from their regard to their own interest. We address ourselves, not to their humanity but to their self-love, and never talk to them of our own necessities but of their advantages“ [2]. Šiuose santykiuose nėra nieko ypatinga vartotojų atžvilgiu – jie tampa įprasti ir nereikalauja specialaus dėmesio. Panašiai nuomonei atstovavo Laissez Faire ekonominis liberalizmas. Svarbiausia jo idėja – užtikrinti laisvę ir formalią privačią autonomiją. Tai įmanoma nevaržomos konkurencijos atvejis. Kita teorija būtų Hayeko Ordo liberalizmas. Pagrindinis šios teorijos teiginys – visiems vienoda laisvė [3]. Minėtos teorijos aršiausi kritikai – „Chicago School“ atstovai. Ji tapo žinoma „Antitrust Law“ srityje. Daugiausia dėmesio jos atstovai skyrė Amerikos įstatymų leidybos išaiškinimui. Tai būtų „Sherman Act and Clayton Act“. Pagrindines šios mokyklos

atstovų mintis galima perteikti taip: „*Chicago is not fighting a war against inefficiency. Chicago is critical convention and presumption that firms act efficiently is not a descriptive observation that produces the conclusion that almost everything is legal. It is simply an argument supporting the normative claim that people (including firms) should be left free to act and that there is almost never a higher social interest*“ [4].

Minėtos pažiūros turėjo įtakos vartotojų teisių apsaugos koncepcijoms, ir jų tinkamam įgyvendinimui prirėkė politinių ir teisinių priemonių. JAV prezidentas Dž. Kenedy, nagrinėdamas rinkos funkcijų deficitus, Amerikos Kongresui prabilo (1962 03 15) apie pagrindines vartotojų teises „*the right to safety, the right to be informed, the right to choose, the right to be heard*“ [5]. Prezidento kalba turėjo įtakos Jungtinių Valstijų vartotojų teisių apsaugai ir teismų praktikai. Beveik visose pramonės šakose buvo reiškiamos pretenzijos dėl Amerikos vartotojų teisių apsaugos. Ieškinių sumos skaičiuotos milijonais dolerių. Panaši padėtis buvo ir Europos Sąjungoje [6].

Europos Sąjungos teisės reikalavimai vartotojų atvejais

Nuo pat pradžios (1957 m.) Europos ekonominės bendrijos (toliau – EEB) sutartyje vartotojų politika nebuvo Europos Bendrijos politikos dalis ir tik 1972 m. Europos viršūnių susitikime Paryžiuje buvo nutarta, kad reikia rūpintis vartotojų sveikata, sauga ir ekonominiais interesais. Po keleto metų (1975 m.) buvo priimtas Nutarimas dėl preliminaros EEB vartotojų apsaugos ir informavimo politikos programos. 1986 m. Vieninguoju Europos aktu prie Romos sutarties įrašytos dvi pataisos padidino Europos Bendrijos institucijų galimybes veikti vartotojų apsaugos srityje. Komisijos veiksmus buvo nutarta pagrįsti aukšto lygio apsauga. 1992 m. Vartotojų politiką jau galima vertinti kaip atskirą politiką, turinčią savus teisinius reikalavimus, tikslus ir priemones. Mastrichto sutartis suteikė šiai politikai visus teisinius pagrindus. Diskusijos apie vartotojų teisės savarankiškumą liko praeityje [7]. Galutinai buvo pripažinta Europos Sąjungos kompetencija leisti Europos Sąjungos vartotojų apsaugos teisės normas. Galutinis rezultatas nustatytas Amsterdamo sutarties 153 straipsnyje. Vartotojų teisių apsaugos politika tapo viena svarbiausių Europos Sąjungos vykdomų politikų [8].

Vartotojų apsaugos teisės kategorija atsirado Europos Sąjungos pagrindinių laisvių ir konkurencijos teisėje [9]. Vartotojas Europos Sąjungos komerciniuose santykiuose tapo nustatomas kaip „*homo oeconomicus passivus*“ [10]. Europos Teisingumo Teismas (toliau – ETT) nagrinėdamas atskiras bylas ir apibrėždamas vartotojo vaidmenį vidaus rinkoje, yra padaręs tokias išvadas: vartotojų apsauga reikalauja informacinio pagrindo tam, kad būtų užtikrinta jo sprendimo laisvė rinkos sąlygomis (sutarčių sudarymo laisvė). Tačiau visiško informacijos pateikimo nepakanka vartotojų teisių apsaugai užtikrinti. Turi būti akcentuojamas tam tikras vartotojo vaidmuo rinkos sąlygomis ir poreikiai jį apsaugoti. ETT sprendime buvo konstatuotas visiškai nesuprantamas, beveik patologiškai kvailas ir nerūpestingai nedėmesingas vidutinis vartotojas [11]. Kitais atvejais ETT nagrinėdamas bylas vadovavosi ekonominio vartotojo samprata [12]. Yra ir atskirų sprendimų dėl kritiškai mažtančio ir situaciją suvokiančio vartotojo [13]. Europos Sąjungos teisė vengia pateikti tikslų vartotojo apibrėžimą. Tuo užsiima nacionalinė valstybių teisė.

Europos Sąjungos vartotojų teisių apsaugos padariniai nacionalinėje teisėje

1. Vokietija

Paskutinis Europos Sąjungos vartotojų teisės įtakos padarinys – nuo 2002 m. sausio 1 d. taikomas Vokietijos prievolinės teisės modernizavimo projektas. Pats reformos projektas apima šimtą puslapių, o reformos padarinius Vokietijos teisingumo ministerija yra aprašiusi šešiuose šimtuose puslapių. Tai skausminga Vokietijos civilinio kodekso (BGB) reforma. Jo komentarai (*BGB – Staudinger*, *BGB – Münchener Kommentar*) pasipildė dar vienu tomu. Kartu Vokietijos komercinė teisė atsisveikino su nuo 1976 m. galiojusi Bendrų verslo sąlygų įstatymu (*AGB – Gesetz*). Minėtas įstatymas nustojo galioti tik dėl tos priežasties, kad turėjo atitikti Europos Sąjungos vartotojų teisių reikalavimus. Įstatymo koncepcija nebuvo pritaikyta besąlygiškai vartotojų teisių invazijai. Įstatymo leidėjai nutarė, kad likusi *AGB – Gesetz* reguliavimo koncepcija turi būti perkelta į *BGB* kodeksą, kuriame pagaliau įstatymiškai buvo nustatytos vartotojo ir įmonės kategorijos. Dabartinė Vokietijos privatinė teisė turės taikyti naujai apibrėžtas kategorijas. Taigi vartotojo sąvoka apibrėžta *BGB* 13 straipsnyje: vartotojas yra kiekvienas fizinis asmuo, kuris sudarė sandorį, nesusijusį jo verslo ar savarankiška profesine veikla. Įmonės kategorija įtvirtinta *BGB* 14 straipsnyje: įmonė yra fizinis arba juridinis asmuo arba teisingumą turinti personalinė bendrija, kurie sudaro sandorį užsiimdami savo verslu ar savarankiška profesine veikla.

2. Austrija

Kitoje kontinentinės teisės šalyje – Austrijos Respublikoje pasiteisino galiojančios teisės struktūra (Civilinis kodeksas (*ABGB*) ir įstatymas dėl konsumento apsaugos (*KSchG*). Austrijos įstatymo leidėjas sugebėjo išsaugoti seną įstatymą dėl konsumento apsaugos (*KSchG*), nes jis buvo pagal pirminius duomenis pritaikytas vartotojų apsaugos teisei. *KSchG* 1 straipsnis įmonę apibrėžia kaip kiekvieną, kuriam sandoris priklauso jo verslo vieneto veiklai. Vartotojas apibrėžiamas atvirkštine tvarka: vartotojas yra tas, kuris nepateko į įmonės kategoriją [15].

3. Lenkija

Lenkijos įstatymų leidėjas panaudojo Civilinio kodekso koncepciją perimdamas Europos Sąjungos teisės kategorijas. Lenkijos teisė (§ 384 p. 3 CK) pateikia tokį apibrėžimą – asmenys, sudarantys sutartis su įmone, turėdami tikslą, tiesiogiai nesusietą su jų ūkine veikla. Paraleliai taikomas ir Kai kurių vartotojų teisių apsaugos įstatymas, kuris taip pat pėrė ES vartotojų teisių apsaugos srities teisinės kategorijas [16].

4. Lietuvos Respublika

Taigi kokių veiksmų galima tikėtis iš Lietuvos įstatymų leidėjo į nacionalinius teisės aktus perkeliant Europos Sąjungos vartotojų teisių apsaugos teisės normas? Lietuvos įstatymų leidėjo praktiką galima apibrėžti dviem prasmėmis, t. y. kaip Civilinio kodekso reguliavimo teisės šaltinį ir kaip vartotojų teisių gynimo įstatymo teisės šaltinį. Teisės aktų projektų rengėjai ES direktyvos 93/13 nuostatas įtraukdavo paraleliai. Abiem atvejais conceptualaus ginčo tarp civilinės ir vartotojų teisės šalininkų nesitikima. Dėl šios priežasties sunku teigti apie aiškias vartotojų teisių apsaugos kūrimo perspektyvas. Europos Sąjungos Komisija teigiamai įvertino Lietuvos Respublikos pažangą šioje srityje [17]. Europos Sąjungos direktyva 93/13 dėl nesąžiningų sutarties sąlygų laikoma pagrindiniu civilinės teisės harmonizavimo instrumentu. Jos įgyvendinimas nacionalinėje teisėje nebuvo savaime suprantamas dalykas ir reikalavo papildomų pastangų reformuojant nacionalinės teisės tradicinius institutus [18]. Dėl šios priežasties minėtai direktyvai skiriama ypač daug dėmesio. Lietuvoje iki šiol nebuvo tradicijos reguliuoti santykius, kilusius dėl standartinių sutarties sąlygų sudarant komercines ar vartojimo sutartis. Minėti klausimai siejami su nacionalinės teisės sistemos ypatumais. Perimant Europos Sąjungos direktyvą 93/13 turėtų būti nagrinėjama esama teisinė padėtis, teismų praktika ir šios direktyvos įgyvendinimo padariniai. Nacionalinis įstatymo leidėjas per-

indamas turi įvertinti, ar nacionalinė teisė atitinka Europos Sąjungos teisės reikalavimus [19]. Galiojantis Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas bando ekonomine prasme apibrėžti teisės normos adresatus. Tarp jų yra vartotojas – fizinis asmuo, kuris pareiškia norą pirkti, perka ir naudoja prekę ar paslaugą savo asmeniniams ar namų ūkio poreikiams; pardavėjas – asmuo, realizuojantis prekes verslo patalpose ir už jų ribų; paslaugų teikėjas – asmuo, teikiantis į rinką paslaugas; gamintojas – teisės aktų nustatyta tvarka Lietuvos Respublikoje įregistravęs savo veiklą asmuo.

Europos Sąjungos direktyvos 93/13 dėl nesąžiningų sutarties sąlygų perėmimas

1. Civilinio kodekso reikalavimai

Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso reikalavimus standartinėmis sutarčių sąlygomis laikomos sąlygos, kurios atitinka tokius požymius: jas bendram nevienkartiniam naudojimui iš anksto parengia viena iš sutarties šalių, nederindama jų su kita šalimi, ir kurios be derybų su kita šalimi taikomos sudaromose sutartyse. Įstatymo norma pabrėžia standartinių sąlygų privalomumą, kad kitai sutarties šaliai būtų sudaryta tinkama galimybė su tomis sąlygomis susipažinti. Civilinio kodekso reguliavime numatyti ir sugriežtinti teisiniai reikalavimai, kai abi sutarties šalys yra verslininkai. Tokiu atveju laikoma, kad teisinė supažindinimo pareiga yra tinkamai įvykdyta, jei: sutarties standartines sąlygas parengusi šalis įteikia jas kitai šaliai raštu iki sutarties pasirašymo ar ją pasirašant; iki sutarties pasirašymo praneša kitai šaliai, kad sutartis bus sudaroma pagal sutarties standartines sąlygas, su kuriomis kita šalis gali susipažinti standartines sutarties sąlygas parengusios šalies nurodytoje vietoje; pasiūlo kitai šaliai, jei ši pageidauja, atsiųsti tų sąlygų kopiją. Minėtos nuostatos yra naujovė Lietuvos Respublikos civilinėje teisėje. Europos Sąjungos direktyvos 93/13 įtaką galima įžvelgti tokioje nuostatoje: šalis turi teisę reikalauti nutraukti ar pakeisti sutartį, jeigu standartinės sutarties sąlygos, nors ir neprieštarauja įstatymams, tačiau atima iš jos paprastai tokios rūšies sutarčių suteikiamas teisės ar galimybės, panaikina ar apriboja standartines sąlygas sutarties, parengusios šalies civilinę atsakomybę, arba nustato sutarties šalių lygybės bei jų interesų pusiausvyros principus pažeidžiančias sąlygas (Direktyvos 93/13 3 str.), arba prieštarauja protingumo, sąžiningumo ar teisingumo kriterijams. Minėtos nuostatos taikymas šiais atvejais nėra vartotojų ribojimas sutartimis. Ji taikoma visiems civilinės teisės subjektams, kurių sutartiniai santykiai turi standartinių sąlygų.

2. Vartotojams skirtos teisės normos

Civilinis kodeksas nustato konkrečiai vartojimo sutartims taikytinus reikalavimus. Civilinio kodekso 6.188 straipsnyje numatyta, kad vartotojas turi teisę teismo tvarka reikalauti pripažinti negaliojančiomis sąžiningumo kriterijams prieštaraujančias vartojimo sutarties sąlygas. Nesąžiningomis laikomos vartojimo sutarčių sąlygos, kurios šalių nebuvo individualiai aptartos, jeigu jos iš esmės pažeidžia šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą bei vartotojo teises ir interesus. Šiame Civilinio kodekso straipsnyje įgyvendintas Europos Sąjungos direktyvos 93/13 rekomendacinio pobūdžio katalogas. Tai reiškia, kad Lietuvos teisė suteikė jam privalomą galią. Jos: 1) panaikina arba apriboja pardavėjo ar paslaugų teikėjo civilinę atsakomybę už žalą, padarytą dėl vartotojo gyvybės atėmimo, sveikatos sužalojimo, ar už žalą, padarytą vartotojo turtui; 2) panaikina arba apriboja vartotojo teises, susijusias su pardavėju, paslaugų teikėju ar kita šalimi tuo atveju, kai pardavėjas ar paslaugų teikėjas visiškai ar iš dalies neįvykdo ar netinkamai įvykdo bet kokius sutartyje numatytus įsipareigojimus; 3) numato, kad vartotojas privalo vykdyti sutarties sąlygas, o pardavėjo ar paslaugų teikėjo pareiga vykdyti šią sutartį priklauso nuo kitų sąlygų, ir jos įvykdomos tik paties pardavėjo ar paslaugų teikėjo valia; 4) suteikia teisę pardavėjui ar paslaugų teikėjui negrąžinti vartotojui iš šio gautų sumų, kai vartotojas nusprendžia nesudaryti sutarties ar jos nevykdyti, ir nenumato vartotojo teisės gauti iš pardavėjo ar paslaugų teikėjo tokio pat dydžio sumas, kai šie vienašališkai nutraukia sutartį; 5) nustato neproporcingai didelę vartotojo civilinę atsakomybę už sutarties neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą; 6) suteikia teisę pardavėjui ar paslaugų

teikėjui vienašališkai nutraukti sutartį ar bet kada savo nuožiūra jos atsisakyti, o ši teisė vartotojui nesuteikiama arba pardavėjui ar paslaugų teikėjui suteikiama teisė negražinti iš vartotojo iki sutarties įvykdymo gautų sumų, kai pardavėjas ar paslaugų teikėjas vienašališkai nutraukia sutartį ar jos atsisako; 7) suteikia pardavėjui ar paslaugų teikėjui teisę be pakankamo pagrindo vienašališkai nutraukti neterminuotą sutartį apie numatomą sutarties nutraukimą iš anksto tinkamai neįspėjus vartotojo; 8) suteikia pardavėjui ar paslaugų teikėjui teisę vienašališkai automatiškai pratęsti terminuotą sutartį arba numato, kad laikas, per kurį vartotojas turi pareikšti savo nuomonę dėl sutarties pratęsimo, yra neprotingai trumpas, arba kad apie savo sutikimą ar nesutikimą pratęsti sutartį vartotojas turi pranešti neprotingai anksti; 9) įpareigoja vartotoją vykdyti sutarties sąlygas, su kuriomis jis neturėjo realios galimybės susipažinti iki sutarties sudarymo, be teisės jų atsisakyti; 10) suteikia teisę pardavėjui ar paslaugų teikėjui vienašališkai be sutartyje numatyto ar pakankamo pagrindo keisti sutarties sąlygas; 11) suteikia teisę pardavėjui ar paslaugų teikėjui be pakankamo pagrindo vienašališkai pakeisti bet kokias prekių ar paslaugų savybes; 12) suteikia teisę pardavėjui ar paslaugų teikėjui prekių perdavimo ar paslaugų teikimo metu vienašališkai nustatyti jų kainas arba teisę vienašališkai padidinti kainą be vartotojo teisės atsisakyti sutarties, jeigu galutinė kaina yra didesnė už sutartyje nustatytąją. Ši nuostata netaikoma sutartims dėl vertybinių popierių, kitų finansinių dokumentų, taip pat daiktų perleidimo ir paslaugų teikimo, kai kaina yra susijusi su biržų kursų ar indeksų svyravimais, ir jos nekontroliuoja pardavėjas ar paslaugų teikėjas, bei užsienio valiutos, kelionės čekių ar užsienio valiuta išreikštų tarptautinių pašto perlaidų pirkimo–pardavimo sutartims; 13) suteikia teisę pardavėjui ar paslaugų teikėjui vienašališkai spręsti, ar pateikti daiktai arba suteiktos paslaugos atitinka sutarties reikalavimus; 14) pardavėjui ar paslaugų teikėjui suteikia išimtinę teisę aiškinti sutartį; 15) riboja pardavėjo ar paslaugų teikėjo pareigą vykdyti jų atstovų prisiimtus įsipareigojimus arba nustato, kad ši pareiga priklauso nuo tam tikrų sąlygų; 16) įpareigoja vartotoją įvykdyti visus įsipareigojimus pardavėjui ar paslaugų teikėjui net ir tuo atveju, kai šie neįvykdo savųjų arba nevisiškai juos įvykdo; 17) suteikia teisę pardavėjui ar paslaugų teikėjui be vartotojo sutikimo perleisti savo teises ir prievole, atsirandančias iš sutarties, kai tai gali sumažinti vartotojui teikiamas garantijas; 18) panaikina arba suvaržo vartotojo teisę pareikšti ieškinį ar pasinaudoti kitais pažeistų teisių gynimo būdais (reikalauja perduoti spręsti ginčus tik arbitražui, apriboja įrodymų panaudojimą, perkelia įrodinėjimo pareigą vartotojui ir pan.). Pateiktas sąrašas nėra pagal ES teisės reikalavimus užbaigtas. Direktyvos 93/13 priede nurodytos pavyzdinės sutarties sąlygos, kurias įpareigojančia prasme perėmė Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas yra orientuotos į Prancūzijos civilinę teisę. Minėtos aplinkybės turi būti įtrauktos į nacionalinę sutarties sąlygos kontrolę. Jų perėmimas į nacionalinę teisę reiškia *enumeracijos* principo įtaką.

Civilinio kodekso 6.188 straipsnio 2 dalis numato palengvintus reikalavimus vartotojams. Individualiai neaptartomis laikomos sąlygos, kurias numatant vartotojas negalėjo daryti įtakos, ypač jeigu tokios sąlygos nustatytos iš anksto pardavėjo ar paslaugų teikėjo parengtoje standartinėje sutartyje (Direktyvos 93/13 3 str.). Jeigu iš anksto parengtoje standartinėje sutartyje tam tikros sąlygos buvo aptartos individualiai, šio straipsnio taisyklės taikomos kitoms tokios sutarties sąlygoms. Pareiga įrodyti, kad tam tikra sutarties sąlyga buvo aptarta individualiai, tenka pardavėjui arba paslaugų teikėjui. Civilinis kodeksas reikalauja, kai sutarties sąlyga nesąžininga, atsižvelgti į sutartyje numatytų prekių ar paslaugų prigimtį bei visas sutarties sudarymo metu buvusias ir jos sudarymui turėjusias įtakos aplinkybes ir visas kitas tos sutarties ar kitos sutarties, nuo kurios ji priklauso, sąlygas (Direktyvos 93/13 4 str.). Sutarties dalyką apibūdinančios sąlygos, taip pat su parduotos prekės ar suteiktos paslaugos ir jų kainų atitikimu susijusios sąlygos neturi būti vertinamos nesąžiningumo požiūriu, jeigu jos išreikštos aiškiai ir suprantamai (Direktyvos 93/13 5 str.). Teismine tvarka pripažinta nesąžininga sutarties sąlyga negaliojo nuo sutarties sudarymo. Kitos sutarties sąlygos šalims lieka privalomos, jeigu tolesnis sutarties vykdymas yra galimas panaikinus nesąžiningas sąlygas (Direktyvos 93/13 6 str.).

Lietuvos įstatymų leidėjas dar kartą konkretizavo materialinės teisės reguliavimo dalyką, kuris taikomas vartotojų teisių apsaugos atvejams, Vartotojų teisių gynimo įstatyme

(2000 m. rugsėjo 19 d.). Čia aiškiai numatoma paralelė Civilinio kodekso reguliavimui. Nesąžiningų sutarčių sąlygų nustatymo kriterijai numatyti šio įstatymo 11 straipsnyje. Bet kuri pardavėjo ar paslaugų teikėjo ir vartotojo sudaromos prekių pirkimo–pardavimo ar paslaugų teikimo sutarties sąlyga (kuri nebuvo aptarta individualiai) gali būti pripažinta nesąžininga vartotojo atžvilgiu. ES Direktyvos 93/13 apibrėžtas rekomendacinis katalogas dėl sąlygų, kurios gali būti pripažintos nesąžiningomis, taip pat perimtas į privalomą įstatymo teisės normos reguliavimo sudėtį. Kartu įstatymas pabrėžia, kad nesąžiningomis sąlygomis gali būti pripažintos ir kitokios sutarties sąlygos, jeigu jos prieštarauja geros valios reikalavimams ir sudaro sąlygas pardavėjo ar paslaugų teikėjo ir vartotojo abipusių teisių bei pareigų nelygybei vartotojo nenaudai. Individualiai neaptartomis laikomos sąlygos, kurioms negalėjo daryti įtakos vartotojas, ypač jeigu tokios sąlygos nustatytos iš anksto pardavėjo ar paslaugų teikėjo parengtoje tipinėje sutartyje. Jeigu iš anksto parengtoje tipinėje sutartyje tam tikros sąlygos buvo aptartos individualiai, šio skirsnio nuostatos taikomos kitoms tokios sutarties sąlygoms. Pareiga įrodyti, kad tam tikra sutarties sąlyga buvo aptarta individualiai, tenka pardavėjui ar paslaugų teikėjui. Ar sutarties sąlyga nesąžininga, turi būti vertinama atsižvelgiant į sutartyje numatytų prekių ar paslaugų prigimtį bei visas sutarties sudarymo metu buvusias ir jos sudarymui įtakos turėjusias aplinkybes, taip pat visas kitas tos sutarties ar kitos sutarties, nuo kurios ji priklauso, sąlygas. Pardavėjas ar paslaugų teikėjas privalo užtikrinti, kad bet kuri sutarties rašytinė sąlyga būtų išreikšta aiškiai ir suprantamai. Jeigu yra abejonių dėl sutarties sąlygos turinio, ji yra aiškinama vartotojo naudai. Kai teismas sutarties sąlygą ar sąlygas pripažįsta nesąžiningomis, jos negalioja nuo sutarties sudarymo, o kitos sutarties sąlygos lieka šalims privalomos, jeigu tolesnis sutarties vykdymas galimas panaikinus nesąžiningas sąlygas.

3. Praktiniai pavyzdžiai

Nagrinėjant praktinius atvejus pažymėtina, kad nacionalinės institucijos Civilinio kodekso ir Vartotojų teisių gynimo įstatymo teisės normas taiko kartu. Pavyzdžiui, Nacionalinė vartotojų teisių apsaugos taryba prie Teisingumo ministerijos (toliau – Taryba) vertino iš anksto parengtą ir individualiai neaptartą standartinę UAB „OMNITEL“ skaitmeninio korinio ryšio (GSM/DCS) paslaugų teikimo sutartį. Taryba nustatė, kad sutarties 3.1 punkto sąlyga atitinka Civilinio kodekso 6.188 straipsnio 2 dalies 12 punkte ir Vartotojų teisių gynimo įstatymo 11 straipsnio 1 dalies 12 punkte numatytus nesąžiningų sąlygų nustatymo kriterijus, nes ji suteikia teisę teikiant paslaugas vienašališkai padidinti kainą be vartotojo teisės atsiskyti sutarties, jeigu galutinė paslaugos kaina tampa didesnė už sutartyje nustatytąją. Civilinis kodeksas ir Vartotojų teisių gynimo įstatymo normos yra beveik identiškos pagal turinį [20, p. 1]. Kitais atvejais Taryba kartu taikė Civilinio kodekso 6.188 straipsnio 2 dalies 10 punktą ir Vartotojų teisių gynimo įstatymo 11 straipsnio 1 dalies 10 punktą ir pripažino nesąžiningomis sąlygas, kai paslaugų teikėjui suteikiama teisė vienašališkai be sutartyje numatyto ar pakankamo pagrindo keisti sutarties sąlygas [21, p. 2]. Pagal Tarybos nuomonę sutarties sąlyga, kuri nustato teisę „reikalauti atlyginti visas įsiskolinimo išieškojimo išlaidas, įskaitant skolų išieškojimą trečiųjų asmenų pagalba atitiks Civilinio kodekso 6.188 straipsnio 2 dalies 5 punkto ir Vartotojų teisių gynimo įstatymo 11 straipsnio 1 dalies 5 punkte apibrėžtus nesąžiningų sąlygų nustatymo kriterijus, nes jie nustato neproporcingai didelę vartotojo civilinę atsakomybę už sutarties neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą. Vartotojas yra įpareigojamas apmokėti visas įsiskolinimo išieškojimo išlaidas, neatsižvelgiant į sutarties neįvykdymo apimtį [22, p. 4]. Kitu atveju UAB „Vilniaus energija“ sutartyje, nustatančioje vartotojo įsipareigojimus ir atsakomybę, buvo reikalaujama, kad „vartotojui nedeklaravus karšto vandens skaitiklių duomenų ar pateikus klaidingus duomenis, šilumos kiekis karštam vandeniui paruošti skaičiuojamas priimant dvigubą suvartojimo normą kiekvienam karšto vandens vartotojui (gyventojui)“. Tarybos nuomone, ši sutarties sąlyga numato neproporcingai didelę vartotojo civilinę atsakomybę už sutarties neįvykdymą arba netinkamą įvykdymą, nes vartotojas galėjo nedeklaruoti karšto vandens skaitiklių duomenų dėl nuo jo nepriklausančių objektyvių priežasčių. Taryba manė, kad toks pareigų ir atsakomybės išdėstymas sutartyje pa-

žeidžia sutarties šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą. Taryba priėmė keletą nutarimų panašaus pobūdžio problemoms spręsti [23].

Išvados

1. Europos Sąjungos vartotojų politika tapo galutinai pripažinta Maastrichto sutarties 129 a) straipsnyje ir patikslinta Amsterdamo 153 straipsnyje. Europos Sąjungos institucijos gavo visus savarankiškos Europos vartotojo teisių apsaugos įgaliojimus.

2. Vykdamas šios politikos reikalavimus Europos Teisingumo Teismas taikė kritiškai mažančio vartotojo kategoriją. Šita kategorija buvo išplėta Europos Sąjungos pagrindinių laisvių ir konkurencijos teisėje. Nacionaliniai įstatymų leidėjai nutarė vidaus teisėje pateikti savarankišką vartotojo apibrėžimą.

3. Europos Sąjungos direktyvų dėl vartotojų apsaugos perėmimas sąlygojo nacionalinės teisės reformavimą. Vokietijos civilinė teisė turėjo vykdyti prievolinės teisės modernizavimą įvesdama Europos Sąjungos vartotojų teisei pritaikytas teisės kategorijas, tarp jų įmonės ir vartotojo teisinius apibrėžimus. Tuo tikslu 1976 m. į Civilinį kodeksą (BGB) buvo perkeltas įstatymas dėl bendrų verslo sąlygų. Austrijos įstatymų leidėjas išsaugojo Civilinio kodekso (ABGB) ir įstatymo dėl vartotojų teisių apsaugos (KSchG) teisės šaltinius. Panašiai elgėsi ir Lenkijos įstatymų leidėjas perimdamas Europos Sąjungos vartotojų apsaugos teisės normas į Civilinį kodeksą ir atskirą įstatymą dėl kai kurių vartotojų teisių apsaugos.

4. Lietuvoje perimant Europos Sąjungos vartotojų teisių apsaugos direktyvas daugiausia naudojami du teisės šaltiniai: Civilinis kodeksas ir įstatymas dėl vartotojų teisių gynimo. Europos Sąjungos direktyvos 93/13 reikalavimai buvo paraleliai įgyvendinti Civiliniame kodekse ir įstatyme dėl vartotojų teisių gynimo. Šia logika buvo grįsta ir teisės taikymo praktika. Nagrinėdama vartotojų teisių apsaugos atvejus Nacionalinė vartotojų teisių apsaugos taryba kartu taiko minėtus identiško turinio teisės šaltinius. Lietuvos teismai nepateikė savo galutinio apsisprendimo.

LITERATŪRA

1. **Smith**. The Wealth of Nations. Vol. 1.
2. **Hayek**. The Constitution of Liberty. – London: Henley, 1960.
3. **Fox, Halverson** (Hrsg.) Collaborations Among Competitors 1991.
4. **Micklitz H. W.** (Hrsg.) Rechtseinheit oder Rechtsvielfalt in Europa. 1998.
5. **Schwartz G. T.** Reality in the Economic Analysis of Tort Law: Does Tort Law Really Deter? 1994. 42 UCLA L. Rev. 377–444.
6. **Drexl J.** Wirtschaftliche Selbstbestimmung des Verbrauchers, 1998; **Joerges C.** Verbraucherschutz als Rechtsproblem, 1981.
7. **Weatherill St.** EC Consumer Law and Policy. 1997.
8. **Pfeifer T.** Der Verbraucherbegriff als zentrales Merkmal im Europäischem Privatrecht // Schulte-Noelke/Schulze (Hrsg.) Europäische Rechtsangleichung und nationale Privatrechte, 1999. S. 23.
9. **Reich N.** Europäisches Verbraucherrecht, 1996.
10. **EuGH**, 13. März 1984, Rs. 16 / 83; Prantl, in: Slg. 1984 p. 1299, Rdnr. 12.
11. **Breitenacher**. Der EG – Binnenmarkt aus Verbrauchersicht, 1993.
12. **EuGH**, 06. Juli 1995, Rs. C–470/93, Mars, in: Slg. 1995 p. I–1923, Rdnr. 25; **EuGH**, 2. Februar 1994, Rs. C–315/92, Clinque // Slg. 1994 p. I–317; Rdnr. 12.
13. **Wichard A.** 153 EG–Vertrag, Rdnr. 4; in Christian Calliess / Mathias Ruffert Kommentar zu EU – Vertrag und EG – Vertrag. – Köln, 1999.
14. **Kiendl D.** Unfaire Klauseln in Verbraucherverträgen. – Wien, 1997; **Koziol H.** Sonderprivatrecht für Konsumentenkredite? 1988. AcP 188.
15. **Letowska E.** Prawo umow konsumenckich. – Warszawa, 1999.; Ustawa o ochronie niektórych praw konsumentow. – Warszawa, 2001; **Zoll F.** Potrzeba i kierunek nowelizacji kodeksowego ujecia problematyki wzorcow umownych // Biuletyn Rady Legislacyjnej, 1997.

16. **Kommission** der Europäischen Gemeinschaften: Regelmässiger Bericht 2001 über die Fortschritte Litauens auf dem Weg zum Beitritt.
17. **Kendall V.** EC Consumer Law. 1994.
18. **Ulmer D.** AGB – Gesetz: ein eigenständiges Kodifikationswerk, JZ, 2001, 491, 497; **Ulmer D.** AGB – Gesetz – künftig Teil des BGB? BB, 2001.
19. **Tarybos** nutarimas dėl UAB „OMNITEL“ skaitmeninio korinio ryšio (GSM/DCS) paslaugų teikimo sutarties. 2002 m. spalio 25 d. Nr. 73. P. 1.
20. **Tarybos** nutarimas dėl UAB „OMNITEL“ skaitmeninio korinio ryšio (GSM/DCS) paslaugų teikimo sutarties. 2002 m. spalio 25 d. Nr. 73. P. 2.
21. **Tarybos** nutarimas dėl UAB „OMNITEL“ skaitmeninio korinio ryšio (GSM/DCS) paslaugų teikimo sutarties. 2002 m. spalio 25 d. Nr. 73. P. 4.
22. **Tarybos** nutarimas dėl UAB „Snoro Lizingas“ standartinės išperkamosios nuomos sutarties. 2002 m. lapkričio 3 d. Nr. 74; **Nutarimas** dėl UAB „TELE 2“ mobiliojo skaitmeninio korinio ryšio (GSM) paslaugų sutarties. 2002 m. spalio 25 d. Nr. 75; **Nutarimas** dėl UAB „BITĖ GSM“ abonentinės ryšio tinklo paslaugų naudojimo sutarties. 2002 m. spalio 25 d. Nr. 74.

EU Consumer Rights Protection and the Law of the Republic of Lithuania

Dr. Pavelas Ravluševičius
Law University of Lithuania

SUMMARY

The point of the research subject is the methodological aspect in the national legislation by enforcement of European consumer protection law in the domestic legal order of the Republic of Lithuania. The argumentation lays in the results of comparative analysis in selected legislation of European countries of continental law tradition (Austrian, German and Polish model of transposition).

Additionally, the question about the consequences of the domestic implementation of the regulation specifications has to be considered. The main interest of the research is to elaborate a specific plan of the common principles for the implementation of the European directives into domestic law. The idea to protect the freedom of contract in private law may call for a clear separation of the general regulations and the consumer protection standards in a form of a consumer protection act, as has to be done in the Austrian model of private regulation.

The research starts with a systematic survey of the consumer protection rules in relation to the system of private law. The question play an outstanding role in the emergence, authentication, the subject and the private components of the law, concretion of the regulation place of the EC directives in the national legal order, the directives character and on the primary authorization bases in the EC – Treaty law. The next chapter of the work deals with Council Directive 93/13/EEC on unfair terms in consumer contracts. The final chapter presents the results and the conclusions of the research. The research is concerned not only with the system of the Lithuanian law but, in some points, with the German, Austrian and Polish systems of law.